

УДК 334.72:332.12

ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В РЕГІОНІ**Головня Ю.І., к.е.н.***E-mail: Golovnia Julia@i.ua**Київський національний торговельно-економічний університет*

У статті розглянуто сукупність елементів привабливості (детермінант) регіонального розвитку малого та середнього бізнесу. Визначено сукупність економічних, соціальних та інституціональних характеристик території, які сприяють створенню бізнес-середовища та впливають на активність населення регіону на основі виділення чотирьох груп факторів: соціально-економічних, організаційно-правових, фінансово-ресурсних та психологічно-професійних. Представлені результати рейтингу Світового банку «Doing Business-2014» які показують, що за останні декілька років Україна значно підвищила свої позиції щодо поліпшення регуляторного середовища та очолила список з десяти держав, які досягли найбільшого прогресу у покращенні умов для ведення бізнесу. Проаналізовані регіональні відмінності у розвитку та розміщенні підприємств малого та середнього бізнесу з виділенням регіонів-лідерів та регіонів-аутсайдерів, визначені причини територіальних диспропорцій. Також у ході дослідження виділені переваги та недоліки малого та середнього підприємництва. Наголошено на тому, що формування сприятливого підприємницького середовища в регіоні має узгоджуватися з принципами пріоритетності, цільової орієнтації, забезпеченості, достатності тощо. Подальші дослідження будуть направлені на розвиток малого та середнього бізнесу як фактору забезпечення конкурентоспроможності регіонів.

Ключові слова: малий і середній бізнес, регіональний розвиток, детермінанти розвитку, територіальна диференціація, регіон, регіональна політика

UDC 334.72:332.12

DETERMINANTS OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN THE REGION**Golovnya Y.I., PhD in Economics***E-mail: Golovnia Julia@i.ua**Kyiv National University of Trade and Economics*

The set of elements of attractiveness (determinants) of regional small and medium businesses have been outlined in the article. It has been defined a set of economic, social and institutional areas that contribute to the creation of business environment and affect the activity of the region's population-based allocation of four groups of factors: social, economic, organizational, legal, financial, resource and psychological

and professional. The results of the World Bank «Doing Business–2014» shows that in recent years Ukraine has greatly improved its position in regulating environment and topped the list of the ten states that have made the greatest progress in improving the business environment. Regional differences in development and distribution of small and medium–sized businesses with the release of leading regions and regions outsiders have been analyzed; the reasons of disproportion have been identified. The study also highlighted the advantages and disadvantages of small and medium enterprises. It has been emphasized that creating a favorable business environment in the region should consistent with the principles of priority target orientation, availability, adequacy and others. Further research will focus on the development of small and medium enterprises as a factor in ensuring the competitiveness of regions.

Keywords: small and medium enterprises, regional development, determinants of territorial differentiation, region, regional policy

Актуальність проблеми. В умовах переходу економіки вітчизняних регіонів на інноваційну основу помітного значення набувають територіальні аспекти формування та розвитку малого і середнього бізнесу. Це обумовлено перенесенням на регіональний рівень практичного вирішення проблем, пов'язаних із загальноекономічними та специфічними для регіону особливостями розвитку територіальних громад, наданням стійких темпів зростання базових галузей, забезпеченням соціальної захищеності населення, удосконаленням організаційних засад управління розвитком малого та середнього бізнесу. Тому від того, наскільки успішно буде проходити процес реформування та розвитку малого і середнього бізнесу багато в чому залежить динаміка соціально–економічного розвитку на територіально–локалізованому просторі.

Аналіз останніх наукових досліджень показав, що малий та середній бізнес є індикатором визначення ефективності виконання регіональною економікою своїх функціональних завдань, пов'язаних з підвищенням рівня життя населення території, поліпшенням зайнятості, зростанням рівня бюджетної самозабезпеченості та економічного потенціалу в цілому. Наукові праці таких вчених як Варналія З.С., Бутка М.П., Воротіної Л.І., Балакіревої О.М., Манцурова І.Г., Герасимчук З.В. та інших, доводять, що малі та середні підприємства, на відміну від великих, належать до особливої типологічної форми підприємництва зі специфічними проблемами, методами, способами організації бізнесу та управління.

Проте, незважаючи на наявні системні дослідження, залишається поза увагою визначення детермінант розвитку малого та середнього бізнесу на регіональному рівні.

Мета роботи полягає у визначенні основних детермінант розвитку малого та середнього бізнесу на регіональному рівні, що дасть можливість окреслити його стратегічні напрями.

Викладення основного матеріалу дослідження. Сучасні економічні умови, що склалися після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, створюють для суб'єктів середнього та малого бізнесу нові перешкоди. У зв'язку з розширенням економічного простору глобального масштабу набули і фактори, які впливають на особливості підприємницької діяльності в регіоні.

Малий і середній бізнес є важливим стратегічним ресурсом, який підвищує гнучкість і адаптованість економіки, сприяє розвитку конкуренції, створює особливе інноваційне середовище, зміцнює соціальну стабільність, сприяє переходу до ресурсозберігаючого типу економічного зростання.

Сучасний аналіз свідчить, що на сектор малого та середнього підприємництва припадає основна частка у ВВП багатьох розвинених країн (від 40% у США до 70% у середньому по країнах ЄС), зайнятості працездатного населення (від 54% у США до 72% в середньому по країнах ЄС), запроваджених інновацій (з 61 великого відкриття ХХ століття 48 були зроблені на малих та середніх підприємствах). На думку зарубіжних економістів, стабільність ринкової системи забезпечується вже тоді, коли 20–30% громадян країни мають власну справу. У розвинутих країнах малий та середній бізнес становить основу середнього класу – впливового громадського прошарку, що об'єднує 60–80% населення.

Результати рейтингу Світового банку «Doing Business–2014» показують, що за останні декілька років Україна значно підвищила свої позиції щодо поліпшення регуляторного середовища (рис.1) та очолила список з десяти держав, які досягли найбільшого прогресу у покращенні умов для ведення бізнесу [1].

Рис. 1. Динаміка змін позиції України у Рейтингу умов ведення бізнесу за 2010–2014 роки [1]

Найбільші позитивні зміни були досягнуті за такими критеріями як отримання дозволів у будівництві – 41 сходи́нка проти 186 у Рейтингу – 2013, реєстрація власності – 97 проти 158, доступ до кредитування – 13 проти 24, про що свідчать дані таблиці 1.

Таблиця 1. Місце України у рейтингу умов ведення бізнесу[1]

<i>Категорії</i>	<i>Doing Business–2013</i>	<i>Doing Business–2014</i>	
Місце рейтингу	140	112	
Реєстрація підприємств	50	+3	47
Отримання дозволів на будівництво	186	+145	41
Підключення до електропостачання	170	–2	172
Реєстрація власності	158	+61	97
Кредитування	24	+11	13
Захист інвесторів	127	–1	128
Оподаткування	168	+4	164
Міжнародна торгівля	148	=	148
Ефективність судової системи при вирішенні комерційних спорів	45	=	45
Вирішення неплатоспроможності (ліквідація підприємств)	157	–5	162

Аналізуючи світовий досвід, можна виділити основні переваги малого та середнього бізнесу, а саме: високий рівень адаптації до місцевих умов господарювання; гнучкість і оперативність в ухваленні і виконанні цих рішень; велика можливість для підприємця реалізувати свої ідеї, проявити свої здібності; здатність швидко використовувати інновації та запроваджувати зміни. На думку голови правління Інституту економічних досліджень і політичних консультацій І. Бураковського, після підписання економічної частини Угоди про асоціацію між Україною та ЄС виграє саме малий та середній бізнес, якому буде набагато легше перебудуватися під вимоги та стандарти Європи.

Поряд з цим малому та середньому бізнесу характерні і недоліки, серед яких варто виділити: високий рівень ризику і, як наслідок, нестійке положення на ринку; залежність від великих компаній; недоліки в управлінні; підвищена чутливість до змін умов господарювання тощо.

Особливого значення набувають малі та середні підприємства в регіонах, оскільки працюючи в основному на місцевих ринках, вони сприяють вирішенню низки соціально–економічних проблем, зокрема зайнятості та збільшення доходів населення, підвищенню обсягів та якості внутрішнього виробництва.

Регіональний розвиток малого та середнього бізнесу зумовлений територіальними факторами під якими ми розуміємо сукупність економічних, соціальних та інституціональних характеристик території, які сприяють створенню бізнес–середовища та впливають на активність населення регіону.

Проведені дослідження дозволили виділити чотири групи факторів розвитку малого та середнього бізнесу [2].

Першу групу становлять соціально–економічні фактори. До соціальних належать державна політика підтримки малого та середнього підприємництва та програми її реалізації в регіоні; громадське обговорення в ЗМІ регуляторних актів у сфері підприємництва; конкурентоспроможні трудові ресурси; консолідація взаємин у процесі підприємницької діяльності та створення спілок підприємців. Економічну складову характеризують загальна макроекономічна стабільність країни, рівень інфляції, стан економіки в регіоні, рівень стабільності ринкової кон'юнктури, економічна оцінка проектів регуляторних актів у галузі малого та середнього бізнесу, механізми регулювання економічних процесів.

Другу групу факторів становлять організаційно–правові, які представлені взаємодією органів влади з організаціями підприємців на основі соціального партнерства, створенням інфраструктури розвитку малого та середнього підприємництва, організацією розробки і реалізації регіональних та місцевих програм розвитку малого та середнього бізнесу.

Третя група факторів, які впливають на територіальний розвиток підприємництва, представлена фінансово–ресурсною складовою. Фінансовий аспект характеризується формуванням мережі регіональних фондів підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва (кредитні гарантії, мікрокредитування, страхування тощо), формами державної фінансової підтримки, спрощеною системою оподаткування, стимулюванням діяльності фінансових інститутів, що підтримують малий та середній бізнес. Ресурсна складова представлена ефективними способами залучення первісного капіталу, сукупністю ключових для бізнесу ресурсних ринків, мережею локальних збутових ринків, системою коопераційних зв'язків з великими підприємствами.

Четверту групу являють собою психологічно–професійні фактори, серед яких виділяють психологічну готовність займатися підприємницькою діяльністю в умовах ризику і невизначеності, соціально–економічну та емоційну мотивацію, наявність професійних знань і досвіду підприємницької діяльності, можливість отримати професійну підготовку в регіоні, своєчасне реагування на коливання економічної кон'юнктури, політичну ситуацію тощо.

Проведений моніторинг сучасного стану малого і середнього бізнесу свідчить, що в цілому по Україні показники його розвитку характеризуються неусталеною динамікою (рис.2). Так, станом на кінець 2013 року частка МСБ у ВВП країни становила за різними оцінками від 7 до 15%.

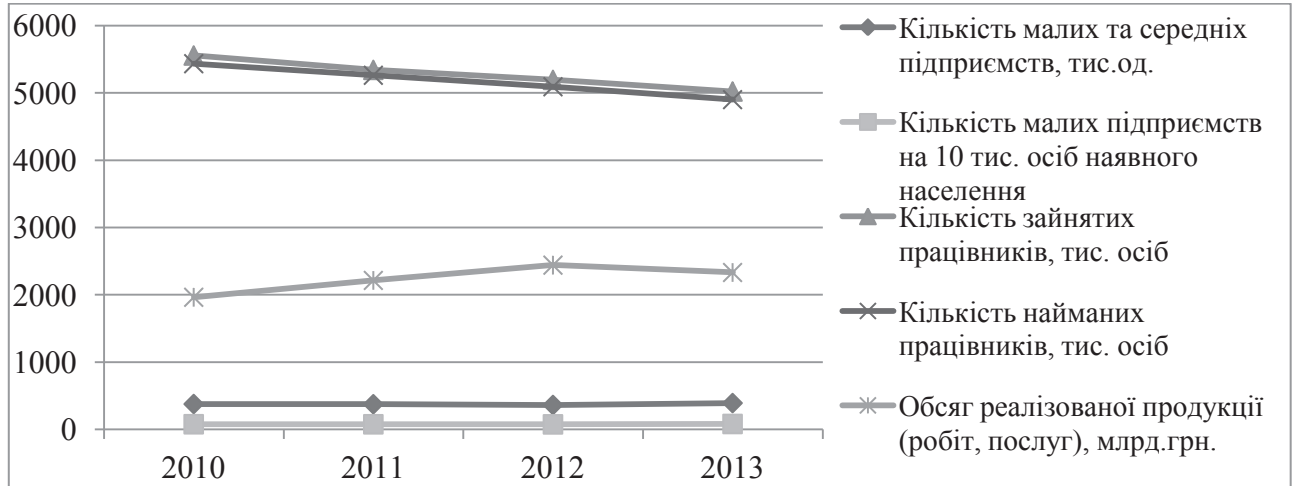

Рис. 2. Показники розвитку малих та середніх підприємств у 2010–2013 роках [3]

Переважає кількість середніх і малих підприємств України зосереджена в Дніпропетровській, Донецькій, Київській, Львівській, Одеській, Харківській областях та в місті Києві. Найменші кількісні показники середніх і малих підприємств демонструють Волинська, Закарпатська, Івано–Франківська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області та місто Севастополь, про що свідчать дані рис 3.

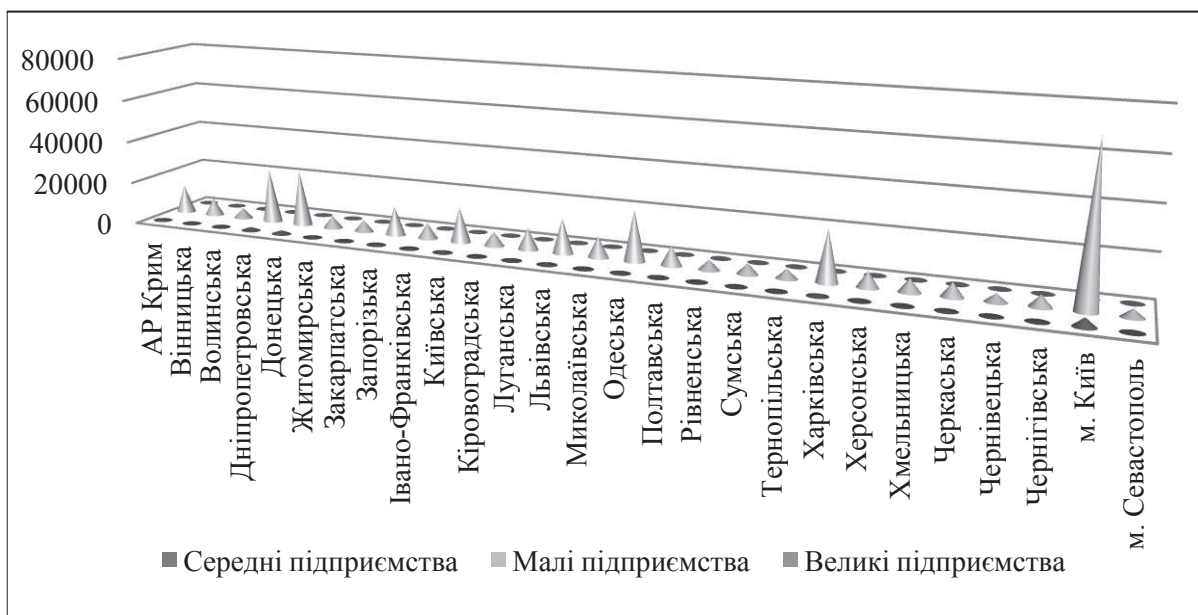

Рис. 3. Кількість підприємств за їх розмірами по регіонах України [3]

Кількісні показники середніх і малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення України, у порівнянні з 2011 роком, зменшилися з 5 до 4 одиниць для середніх підприємства та з 77 до 76 одиниць для малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення України.

Безперечним лідером за кількістю підприємств є місто Київ – тут зареєстровано 75 тис. юридичних осіб, або 20,6% від загальної чисельності по країні. На тисячу мешканців столиці припадає близько 26 підприємств. Однак багато компаній, зареєстрованих у Києві, фактично знаходяться в інших регіонах – у центрі ділової активності легше уникнути уваги органів контролю та простіше отримати доступ до ресурсів, у тому числі фінансових. Другою після Києва за кількістю підприємств виступає Одеська область, де на тисячу мешканців припадає 10 юридичних осіб. Ділова активність регіону зумовлена вигідним географічним положенням. Однак, за дослідженнями інвестиційної привабливості регіонів, які провів Київський міжнародний центр соціології, область характеризується найвищими показниками корупції та найнижчими – захисту прав власності. Основною загрозою є процес рейдерства в регіоні, що заважає реалізації його інвестиційного потенціалу.

Досить високими показниками кількості підприємств на тисячу мешканців характеризується і Київська область, що зумовлено близькістю до столиці і, як наслідок – порівняно непогано розвиненою інфраструктурою. Лідерські позиції Харківської області – 9 підприємств на тисячу мешканців, пояснюються вигідним географічним положенням, значними запасами власних сировинних ресурсів – нафти, газу і вугілля. В рейтингу інвестиційної привабливості регіонів України Харківська область посідає перше місце. А от Рівненська і Чернівецька області – найслабші за загальною кількістю підприємств – 5 тис. і 4 тис. відповідно, або 4 підприємства на кожну тисячу мешканців. У рейтингу інвестиційної привабливості за сприятливістю бізнес-клімату Чернівецька область належить до аутсайдерів унаслідок бюрократії і тиску податкових органів. Розвиток малого бізнесу в Рівненській області гальмується слабким внутрішнім ринком.

За абсолютною кількістю підприємств найвищий показник після Києва на Сході – в Дніпропетровській області (27 тис. підприємств), що становить приблизно 7,5% від всіх підприємств України. Крім того, область характеризується високою щільністю населення та рівнем урбанізації, за рахунок чого на тисячу мешканців припадає лише 8 підприємств.

Найнижчі показники кількості малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення України в Тернопільській, Сумській, Закарпатській, Чернівецькій та Рівненській областях.

Негативні тенденції спостерігаються і у чисельності фізичних осіб–підприємців на 10 тис. осіб наявного населення України. Відтак їх чисельність у 2013 році у порівнянні з минулим роком зменшилась на 6,6% і становила 271 одиницю. Серед лідерів за кількістю фізичних осіб–підприємців можна виділити місто Севастополь, Хмельницьку, Київську, Миколаївську та Одеську області, а серед аутсайдерів – Кіровоградську, Рівненську, Волинську, Тернопільську та Львівську.

Подолання факторів, які стримують розвиток підприємництва можливе, шляхом реалізації нової державної стратегії розвитку бізнесу в Україні, зокрема в рамках Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014–2024 роки, яка спрямована на створення сприятливих умов діяльності малого та середнього бізнесу, підтримки та його розвитку на основі впровадження інноваційних технологій, інструментів кооперування суб'єктів малого, середнього та великого бізнесу [1].

Висновки: Створення сприятливого бізнес–середовища у регіонах України повинно стати запорукою консолідації зусиль щодо удосконалення рівня відносин і співпраці підприємців з органами державної влади та місцевого самоврядування. Проведене дослідження свідчить, що формування сприятливого підприємницького середовища має узгоджуватися з такими принципами: принцип пріоритетності – визначення пріоритетних галузей державної підтримки (інновації, виробництво соціально–значущої продукції, сільське господарство, енергозбереження); принцип цільової орієнтації – встановлення взаємозв'язків між потребами малого і середнього бізнесу в державній підтримці та можливостями її здійснення; принцип забезпеченості – забезпечення малого і середнього бізнесу необхідними і достатніми для його ефективного функціонування фінансовими, економічними та юридичними ресурсами; принцип достатності – організація рівня державної підтримки усіх регіональних суб'єктів підприємницької діяльності [4]. Реалізація такої політики дозволить забезпечити: зайнятість населення; формування конкурентоспроможності суб'єктів малого та середнього бізнесу на внутрішніх і зовнішніх ринках; збільшення частки вироблених суб'єктами малого і середнього підприємництва товарів (робіт,

послуг) у загальному обсязі валового регіонального продукту; підвищення обсягу податкових надходжень до бюджетів різного рівня; зростання економічних показників діяльності суб'єктів малого і середнього бізнесу, які отримали державну підтримку тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітичний звіт про стан і перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємства. – Режим доступу: <http://www.dkrp.gov.ua/info/3226>
2. Факторы, определяющие развитие малого бизнеса в Украине / Ю.А. Долгоруков, И.Д. Падерин, О.В. Ермократьева // *Економіка промисловості*. — 2005. — № 1. — С. 72–80.
3. Офіційний сайт державного комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Модернізація механізмів розвитку малого та середнього бізнесу: моногр. / А.І. Бутенко, М.П. Войнаренко, В.І. Ляшенко та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2011. – 326 с.
5. Насонов В. В. Проблемы влияния региональных факторов на развитие малого предпринимательства [Текст] / В. В. Насонов // *Молодой ученый*. — 2014. — №1. — С. 405–407.
6. Виговська В. В. Малий бізнес України : сучасний стан і тенденції розвитку [Текст] / В. В. Виговська // *Актуальні проблеми економіки*. – 2009. – № 1 (91). – С. 59–63.
7. Білик В. В. Сучасні тенденції розвитку малого та середнього бізнесу в Україні [Електронний ресурс] / В.В. Білик // *Ефективна економіка*. – 2012. – № 3. – Режим доступу: <http://www.Economy.nayka.com.ua>
8. Турчак В.В. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку малого бізнесу в Україні / В.В. Турчак// *Young Scientist*. – 2013.– № 1 (01), – С.39–44.
9. Механізми поліпшення підприємницького клімату в процесі реалізації економічних реформ в Україні / Я. В. Бережний, О. І. Кілієвич, Д. В. Ляпін, Н. С. Медведкова [та ін.]. – К. :НІСД, 2013. – 80 с.
10. Фісуненко П. А., Дугінець Г.В. Проблеми та перспективи післякризового розвитку підприємництва: регіональний аспект / П.А. Фісуненко, Г.В. Дугінець// *Маркетинг і менеджмент інновацій*. – 2012, – № 2, – С. 214–219.